

Розуміючи, що в далеке минуле відходить традиційний побут українського села, що на зміну рубелю, прядці, дерев'яним ночвам приходять нові сучасні електричні прилади (і це добре), ми вирішили зібрати на кафедрі те небагате, що збереглося у народі. Ми звернулися за допомогою до студентів і зустріли розуміння і готовність допомогти. П'ять років спільної наполегливої праці принесли результат. Сьогодні на кафедрі українознавства та латинської мови фармацевтичного університету є прекрасний музей українського побуту і прикладного мистецтва України, експонатам якого може позаздрити будь-який офіційний музей. І все це завдяки самостійній роботі студентів, яку ми сьогодні, перш за все міські, можуть у музеї ознайомитись з досить на сьогодні називаємо „польовою практикою”. А усі наші студенти, перш за все іноземці і ті, що постійно живуть у містах, можуть сьогодні у музеї ознайомитись з досить на сьогодні „екзотичними” речами, якими ще не так давно користувались в господарстві наші близькі пращури. В планах кафедри ще є багато ідей, які можна реалізувати, вдосконалюючи викладацьку роботу зі студентами.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ ТА ТЕРМІНОВЖИВАННЯ У СУЧАСНИХ ЛАТИНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ТЕРМІНОСИСТЕМАХ

СВІТЛИЧНА Є.І

Національний фармацевтичний університет

Спеціальна термінологія будь-якої галузі науки – це жива структура, що інтенсивно розвивається, має багато невирішених питань і потребує постійної уваги, вивчення та систематизації. Стосовно латинської фармацевтичної термінології складається враження, що з боку спеціалістів і на дер-

жавному рівні їй надається недостатньо уваги. А при цьому термінологія – це візитна картка спеціальності і спеціаліста.

Питання термінотворення та функціонування спеціальної термінології на практиці особливо важливі у медицині та фармації, які традиційно послуговуються латинською мовою. Тому, нам здається, актуальним буде аналіз основних термінологічних проблем, які звертають на себе увагу в науковій, навчальній та довідниковій спеціальній літературі. Дуже щільно ми зіткнулися з ними у процесі роботи над новим варіантом підручника /Є.І.Світлична, І.О.Толок. Латинська мова. Видання друге, виправлене та доповнене: – Х. : Вид-во НФаУ, 2004/ Тому наша стаття логічно вимальовується, як своєрідна його презентація з паралельним коментарем щодо сучасного стану вітчизняної та європейської фармацевтичної термінології.

Працюючи над підручником ми детально проаналізували Державну Фармакопею України (Харків, 2001), „Державний стандарт. Елементи хімічні та речовини прості” (ДСТУ2420-94), гомеопатичну літературу, Європейську Фармакопею, на підставі якої розроблялась перша ДФУ, довідникові видання з ботанічної номенклатури в Україні, та новітні довідники з лікарських препаратів.

Що стосується ботанічної номенклатури, то на сьогодні особливо актуальне питання упорядкування українських ботанічних назв рослин. Останнє академічне видання довідника „Визначник рослин України” було укладене у 1965 р. і сьогодні потребує нової редакції. Довідникові видання розробляються окремими авторами. Найбільш помітні з останніх робіт, це „Медичний словник лікарських рослин” (російсько-латинсько-український), укладач Олег Мусій, Київ (видавництво, та рік видання не зазначено) та „Чотиримовний словник назв рослин” (українсько-російсько-англійсько-латинський) Д.М.Гродзинського (Київ. Фітоцентр. 2001. – 312 с.). Але в пропонованих авторами цих робіт у назвах рослин є багато розбіжностей. Так, наприклад, як основну українську назву до *Strychnos*

nix-vomica О.Мусій зазначає „Блювотний горіх”, Д.М.Гродзинський – „Стріхнос”; до *Lycopodium clavatum* – „Плаун булавоподібний” (О.Мусій), „Плаун булавовидний” (Д.М.Гродзинський); до *Glycyrrhiza glabra* – „Солодець голий” (О.Мусій), „Солодка” (Д.М.Гродзинський) та ін. Список таких розбіжностей досить великий. Невизначеність українських ботанічних назв рослин дуже ускладнює роботу над науковою та навчальною літературою. На нашу думку, розробка сучасного національного стандарту українських ботанічних назв – це нагальне питання. Потребує ретельної розробки також питання наголосу як у латинських, так і українських назвах рослин.

У назвах препаратів проблеми пов’язані з використанням греко-латинських терміноелементів та, головним чином, з латинізацією терміноелементів грецького походження.

У різних національних фармакопеях є свої традиції написання грецьких терміноелементів та граматичного оформлення назв препаратів. У зв’язку з цим цікаво проаналізувати латинську номенклатуру вітчизняних препаратів. Назви препаратів, зареєстрованих раніше, і частини нових препаратів утворені за традицією послідовного збереження всіх особливостей грецької мови (написання букви *y*, диграфів **ch**, **th**, **ph**, **rh** дифтонгів **ae**, **oe**). Як то, наприклад: *Chlorophylliptum* (*-chlor-* – зелений, *-phyll-* – лист); *Naphthyzinum* (*-naphth-* – нафталанове ядро, *-z-* – атом азоту); *Spasmolytinum* (*-lyt-* – розкладання, розчинення); *Aprophenum* (*-phen-* – наявність фенілу або фенілену); *Anaesthesinum* (*-aesth-* – відчуття, чутливість); *Methyltestosteronum* (*-methyl-* – метиленовий радикал).

Паралельно з цим з’являються назви зі спрощеним написанням традиційно вживаних грецьких терміноелементів, наприклад: **Fitor**, **Hiposolum**, **Glicvidonum**, **Miconazolium** та ін. У вітчизняних довідникових виданнях функціонують паралельно назви препаратів, що містять однакові частотні відрізки, але у різній графічній подачі. Так, наприклад, корінь

-aeth- (етильна група) у назвах *Aethaperazinum*, *Ethanibutolum*, *Etamsylatum* набуває різної форми. Чи то, наприклад, порівняймо корінь **-phyt-** (рослина) у назвах *Fitulventum*, *Fitor* та *Phytolysinum*, *Cardiophytum*; префікс **poly-** (багато) у назвах *Polymuxinum* та *Polifitolum*; корінь **-glyc-** (солодкий) у назвах *Glycerophosphatum* та *Glibeclamidum*; чи то корінь **-phyll-** (лист) у *Pentoxuphyllinum* та *Aminophyllinum*. Логіку різної транслітерації одних і тих же терміноелементів у одній національній термінологічній системі можна пояснити впливом міжнародної номенклатури. Але зрозуміло, що уніфікації та упорядкуванню вітчизняної номенклатури лікарських засобів це не сприяє, а, навпаки, ускладнює її, нівелюючи при цьому інформативну функцію номенів, яка дуже важлива, якщо мова йде про назву лікарського препарату.

Крім того, пропоновані як міжнародні назви при детальному їх аналізові не завжди виявляються оптимальними для окремих препаратів. Пересічному фахівцеві, який не має на похваті "Міжнародної Фармокопеї" виявляється не так просто з'ясувати самі міжнародні назви. Порівняймо розділ "Міжнародні назви препаратів" у довідниках "Vidal" (Справочник Видаль. "Лекарственные препараты в России", АстраФармСервис – 1998.) та "Pharmindex" (Фарминдекс. Лекарственные препараты, Морион – 1999).

<u>"Vidal"</u>	<u>"Pharmindex"</u>
<i>Acarbose</i>	<i>Acarbosum</i>
<i>Acetylsalicylic acid</i>	<i>Acidum acetylsalicylicum</i>
<i>Carbocisteine</i>	<i>Carbocisteinum</i>
<i>Benzathine</i>	<i>Benzathini</i>
<i>Benzylpenicillin</i>	<i>Benzylpenicillinum</i>
<i>Zinc oxyde</i>	<i>Zinci oxydum</i>
<i>Potassium chloride</i>	<i>Kalii chloridum</i>
<i>Fisch oil</i>	- - -
<i>Sodium amidotuazoate,</i>	

і т. д.

При цьому, зазначають у вступних укладачі як одного, так і другого довідника, вони опирались, головним чином, на "International Nonproprietary Names (INN) for Pharmaceutical Substances" видання ВООЗ 1992 р. І все-таки, що ж брати за основу?

Проведений нами аналіз номенклатури лікарських засобів у "Міжнародній Фармакопеї" свідчить, що практично всі назви оформлюються за нормами латинської граматики, як слова II відміни середнього роду із закінченням **-um**. Переважна більшість грецьких терміноелементів у них транслітерується латинською мовою за зразками літературної мови. Однак, загальних правил транслітерації немає, і помітна тенденція до спрощеного написання окремих терміноелементів (**-fen-**, **-phen-**; **-aeth-**, **-et-**, **-eth-**; **-meth-**, **-met-**). Але ж при цьому національні та регіональні фармакопеї та формуляри, беручи за основу латинські назви та терміни "Міжнародної Фармакопеї", транслітерують грецькі терміноелементи по-різному. Найбільш послідовним використанням латинської мови відрізняються державні фармакопеї Японії, Румунії, Португалії, Польщі, Швейцарії. Таким чином, інтернаціональний фонд греко-латинських терміноелементів використовується по-різному не тільки в різних термінологічних системах, але й, скажімо, у національних варіантах однієї і тієї ж терміносистеми. І міжнародні назви утворюються часто на основі традицій різних національних терміносистем.

Кожна умовна назва препарату – неоголізм, похідне слово, утворене від основи якогось твірного слова або групи слів, чи створене шляхом комбінації окремих елементів твірних слів. Вибір твірних основ залежить від того, яку саме ознаку бажано показати в похідній назві. Якщо ця ознака нами чітко усвідомлюється, то твірне слово виступає як мотивуюче, а похідне – як мотивоване. І тоді назва препарату буде нести в собі певну інфо-

рмацію про сам препарат. Але, на жаль, багато назв вітчизняних лікарських препаратів є немотивованими, а, значить, не виконуючими своєї інформативної функції. Чи доречно, наприклад, вводити корінь **-vit-**, що вказує на полівітамінні комбіновані препарати, у назву такого препарату як Carbovit – ентеросорбенту на основі активованого вугілля з адсорбуючою та детоксикуючою дією?

Дуже важливо, щоб в умовних назвах не було випадкових структурних елементів. Недопустиме також використання таких частотних відрізків, при сполученні яких можливий перерозподіл основ у складноскороченому слові, у результаті чого можуть з'являтися псевдооснови. Як то, наприклад, Chlorophthalmum. Назву можна роздивлятися як *chlor* + *o* + *phth* + *almum*, або ж як *chlor* + *ophthalm* + *um*. Різні варіанти читання мають різне інформативне значення.

Не можна погодитися і з вживанням у назвах вітчизняних препаратів латинських слів, оформлених за нормами французької або англійської мов. Як, наприклад: *Suppositories*. Або *Rp: Bificolyl siccy N 10. I*, навпаки, прийнятих у термінології англійських слів, відмінюваних за нормами латинської граматики: *Rp: MK Insulini ultralongi 10 ml. Long, Semilong, ultralong* – англійські прислівники, які вживаються паралельно з латинськими прислівниками *lente, semilente, ultralente*, відмінюватись не повинні. Це також відноситься і до таких термінів, як *retard, comb, spray, depot* (*Dorex – retard, Panthenol – spray, Provirom – depot*).

Необхідно дотримуватись єдиних загальних правил і при приписуванні у рецепті комерційних назв закордонних лікарських препаратів, оформлених за нормами національних мов – французької, англійської, німецької, угорської, польської та інших. Незалежно від цього, при приписуванні їх у рецепті із зазначенням дози їх потрібно латинізувати і оформлювати як латинські іменники II відміни середнього роду із закінченням **-i** у родовому відмінку. одається воно до кінцевого приголосного назви без змін у ос-

нові слова (*Nom. – Synalar, Gen. – Synalari*). При цьому витримуються норми латинської граматики і зберігається графемно-фонемний вид назви, що дуже важливо. Аналіз рецептурних прописів свідчить, що практично в 90% рецептів такі назви приписуються неправильно: пишуться у називному відмінку, або ж у родовому відмінку, але зі зміненою основою. Наприклад: *Rp: Agiolax 0,5*, або ж. *Rp: Agiolacis 0,5*, замість *Rp: Agiolaxi 0,5*.

Викликають труднощі при написанні в номенклатурних назвах та рецептах оформлені за нормами граматики французької мови назви препаратів на **-e**, як *Essentiale, Talidine* та інші. Імпортних препаратів з такими назвами на вітчизняному ринку з'являється все більше. Усталених норм та правил їх вживання у латинських прописах немає. Чи то ми повинні їх відмінювати, як всі інші назви, за II латинською відміною, або не відмінювати взагалі (як, наприклад, французьке *dragee*). Але у другому випадку необхідні лапки, а вони, як правило, тут не стоять.

Сумнівне вживання у вітчизняних довідниках англійських та французьких назв замість широко вживаних і традиційних для вітчизняної номенклатури латинських. Як наприклад, *Ascorbic acid* (латинське *Acidum ascorbinicum*), *Aluminium hydroxyde* (латинське *Aluminii hydroxydum*) та інших.

Потрібен загальноприйнятий державний національний стандарт творення та вживання умовних назв лікарських препаратів. Важливо, щоб усі умовні назви були номенами однотипними за своєю структурою і мали певні систематизуючі властивості. Треба виділити необхідні і достатні ознаки, які повинні бути відображені в умовній назві препарату, встановити точне та однозначне вживання в них частотних відрізків, створити національні стандарти транслітерації грецьких терміноелементів латинською мовою на основі аналізу традицій вітчизняної номенклатури, вивчення та критичного аналізу традицій фармакопей інших держав, раціонального підходу до рекомендацій ВООЗ. Умовні назви препаратів повинні мати єдині

правила творення, вимови, написання та вживання. Це важливо і тому, що в рецепті всі вони оформляються стандартно.

Щодо гомеопатичної термінології, то, мабуть, у представленому підручнику було вперше зроблено спробу описати загальні принципи вживання латинської термінології та запропонувати її транскрипцію українською мовою. Щодо латинської, то тут проблем майже немає, вона традиційна. Є особливості пропису лікарських засобів, утворення назв гомеопатичних препаратів, використання хімічних назв (гомеопати не переходять на номенклатуру Міжнародної та Європейської Фармакопей, а використовують старі назви), але це лише специфіка. Що стосується української термінології, певні проблеми у нас виникли. Як відомо, у гомеопатії не перекладаються латинські назви, а транскрибуються. При чому українською мовою видань з гомеопатії не існує взагалі, тобто українську транскрипцію ми змушені були розробляти самі, і пропонувати спеціалістам своє бачення цього питання. Проблеми виникають, головним чином, з транскрипцією слів, де є буква *l*. Відомо, що в латинській мові звук „л” м’який і пом’якшує голосні, що йдуть після нього. У російській транскрипції латинських назв *l* може бути як м’яким, так і твердим.

Наприклад:

Calamus – Калямус

Boldo – Болдо

Asperula – Асперуля

Lapis album – Ляпис альбум

Betula – Бетуля

Але,

Hecla lava – Гекла лава

Nigella – Нигелла

Tellurium – Теллур

Orinthogalum umbellatum – Оринтогаллум умбеллятум

Erythroxylon coca – Єритроксилон кока

Lavandula – Лавандула

Непоследовне в російській транскрипції й пом'якшення **а** після букви **і**, та тверда вимова **а** після **е**:

Наприклад:

Cineraria – Цинераря, але *Mercurialis* – Меркуриалис;

Plumbago europaea – Люмбаго еуропеа, але

Evonymus europaea – Євонимус еуропея

Частково розбіжності в транскрипції можна пояснити традиційною вимовою тих назв, які були запозичені російською мовою з латини, але далеко не завжди. До того ж в українській мові свої традиції. На що орієнтуватися: на російську термінологію, на російські традиції, чи розробляти свої?

Ми пропонуємо подвійну вимову там, де латинське слово традиційно вживається в українській мові і м'яке [л'], там де слово в латинському варіанті в українській мові не існує. Те ж стосовно вимови **а** після **і**, та **а** після **е**:

Наприклад:

dioscorea – діоскореа(-ея)

euphorbia – еуфорбіа(-ія)

mitchela – мітчела(-я)

passiflora – пасифл(ь)ора

lachanthes – ляхантес, лахантес

Певні труднощі виникали з транскрипцією сполучень букви **і** з приголосними, після яких в українській мові за правилом пишеться та вимовляється тверда **и**:

trifolium – трифоліум чи тріфоліум

clematis – клематис чи клематіс?

Нам здається доцільним на письмі дотримуватись правил української граматики, хоча в усному мовленні можлива м'яка вимова. Який з пропозитивних варіантів української транскрипції стане більш уживаним, на даний момент важко спрогнозувати. Але обидва мають право на існування.

Найбільші проблеми пов'язані з латинською, і особливо українською хімічною номенклатурою. Хімічна латинська номенклатура Європейської Фармакопеї, на основі якої розроблялась Державна Фармакопея України, дещо відрізняється від номенклатури Міжнародної Фармакопеї та Державної Фармакопеї СРСР XI видання: у назвах органічних калієвих та натрієвих розчинних солей первинної, вторинної та третинної основи; назвах гідратів та окремих кислот.

Наприклад:

Acidum ascorbicum (замість *ascorbinicum*),

Acidum glutamicum (замість *glutaminicum*) і т. ін.

Benzylpecillinum natricum (замість *Benzylpenicillinum natrium*)

Histidini hydrochloridum monohydricum (замість *Histidini hydrochloridi monohydras* або *Histidinum hydrochloricum monohydratum*)

Наукові довідникові та навчальні видання з лікарських засобів, що на сьогодні є у вжитку, орієнтовані на латинську термінологію ДФ СРСР XI, і студент повинен в ній орієнтуватися. Але за логікою, базовою має бути термінологія ДФУ та „Державних стандартів” з хімічної номенклатури, тому у підручнику ми намагалися висвітлити всі можливі варіанти перекладу латинських хімічних термінів.

З 1994 року в Україні прийнята нова українська хімічна номенклатура, розроблена Українською національною комісією з хімічної термінології і номенклатури на основі власне українських номенклатурних традицій та з урахуванням останніх досягнень міжнародної термінології, зокрема рекомендацій Міжнародного союзу з чистої і практичної хімії (IUPAC). Принципи нової української номенклатури затверджені Державним стан-

дартом України (ДСТУ 2439 – 94). Новим щодо назв хімічних елементів є розрізнення власне назви хімічного елемента та назви простої речовини. Систематичні назви хімічних елементів узгоджені з їх символами і з назвами сполук (Au – Аурум, Ag – Аргентум і т.д.), українські назви простих речовин залишаються без змін (срібло, золото і т.д.).

Проблема полягає у тому, що хімічна номенклатура, пропонована „Державними стандартами” на сьогодні, носить обов’язковий характер для неорганічної хімії, рекомендаційний – для органічної хімії, і практично не проявляється у чинній номенклатурі лікарських засобів. Тому висвітлити тему “Хімічна номенклатура латинською мовою” у підручнику для студентів фармацевтичних ВНЗ так, щоб врахувати всі ці аспекти, виявилось надзвичайно складно. Після консультацій з усіма провідними хімічними кафедрами НФаУ, ми дійшли до того варіанту, який ви можете бачити у пропонованому підручнику, і який враховує всю термінологічну невизначеність, що має місце на сьогодні.

Не менші проблеми пов’язані з номенклатурою форм ліків. Номенклатура форм ліків, наведена у ДФУ, суттєво відрізняється від традиційної для СРСР та пострадянських республік. До того ж ДФУ сліпо копіює номенклатуру ЄФ, з її позитивними, прийнятними моментами, так і з помилками. Латинські варіанти термінів, при цьому, у ДФУ наводяться непослідовно: широко вживані назви перекладаються, більш складні – залишають без перекладу. У підручнику з латинської фармацевтичної термінології ми цим шляхом, зрозуміло, йти не могли і тому наводили латинські переклади усіх спеціальних термінів, що зустрічаються у ДФУ. Крім того, частина латинських термінів у ДФУ подається у такому перекладі, з яким погодитись, а тим більше ввести його до підручника неможливо.

Наприклад:

Pulveres ad usum peroralia – Порошки для орального застосування

Capsules – Капсули

Praeparationes pharmaceuticaen in vasis cum pressu – Лікарські засоби, що знаходяться під тиском

Але ці терміни „узаконені”, скажемо так, ДФ. Не згадати їх неможливо, але й пояснити важко. Ми вводили до підручника правильні з філологічної точки зору назви, але у дужках змушені були подавати термінологію ДФУ як можливий варіант.

Що стосується української фармацевтичної термінології взагалі, то проблеми тут пов’язані не стільки з розвитком саме фармацевтичної термінології, скільки з процесом становлення української наукової термінології. Перш за все це стосується дієприкметників теперішнього часу дійсного стану. Необхідні більш чіткі правила, що регламентують їх вживання: обезболувальний чи обезболюючий, подразнюючий чи подразнювальний і т. п. – коли, як і в яких термінах. Сумнівно і спрощення подвоєння приголосних у назвах препаратів, що розглядаються як загальні назви, та деякі інші моменти.

Окрема проблема – вживання букви *г*. Правилами українського правопису пропонована певна кількість слів з *г* та рекомендоване обережне її використання. Але, якщо у “Державних стандартах” з хімічної номенклатури зафіксоване написання назв хімічних елементів з *г*, що повністю відповідає особливостям латинських термінів (*Hydrogenium* – Гідроген, *Magnium* – Магній і т. ін.), то тоді *г* треба писати і у всіх похідних від цих слів: оксигеновмісні, галогени і т. ін. Якщо піти далі, то логічно писати *г* у всіх термінах та назвах препаратів, які походять від латинських слів, де є буква *g*. Це окрема і значна проблема, яка потребує глибокого аналізу.

Підсумовуючи все, про що говорилося вище, хотілося б ще раз наголосити на тому, що питання термінотворення та терміновживання потребують постійної уваги як з боку державних органів, так і з боку фахівців та філологів. Не можна сліпо копіювати все, що пропонує Європа, не зважаючи при цьому на власні традиції. Необхідне створення спеціальної термі-

нологічної комісії, яка б регулювала проблеми термінотворення у фармації та слідувала б за її практичним функціонуванням. Нам здається, що це питання як професійної, так і національної гідності. Ми не повинні дозволити собі мовної некомпетентності, та ще й робити її державним еталоном.

На жаль, цим не надто опікуються як Фармакопейна комісія, так і Національний фармакопейний комітет, який проводить незрозумілу політику, вимагаючи від виробників лікарських препаратів реєструвати їх під англійськими назвами. У результаті штучно створюється своєрідний англо-латинський термінологічний суржик, який стає характерною рисою національної фармацевтичної терміносистеми.

Загалом же, нам здається, що процес розвитку латинської та української медичної та фармацевтичної наукової термінології був би більш продуктивним, якби в ньому активну участь брали не тільки укладачі академічних наукових словників, але й фахівці та науковці-філологи, які безпосередньо працюють з термінологією окремих галузей науки та практики.

Великою мірою вирішення термінологічних питань залежить від рівня мовної підготовки спеціаліста. Це особливо актуально у зв'язку з рішенням України приєднатися до Болонського процесу і передбачуваним стосовно цього скороченням у навчальних планах годин на вивчення української та латинської мов, або ж вилучення мовних дисциплін з навчальних планів взагалі. Система вивчення латинської термінології не окремим курсом, а паралельно з засвоєнням спеціальних предметів, яка практикується, наприклад, у медичних ВНЗ Європи. На нашу думку, не прийнятна для слов'яномовних країн. Носії романських мов, де приблизно 70-80% слів грецького та латинського походження репродукують латину через свої рідні мови, що часто, до речі, проявляється у специфічному її вживанні при термінотворенні. У російській же та українській мовах відповідно біля 2% та 3% латинських слів. Тобто ситуація абсолютно інша. Тому і підхід до системи мовної підготовки студентів повинен бути іншим, таким, який за-

безпечив би підготовку дійсно кваліфікованих у термінологічному плані спеціалістів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Визначник рослин України. Видання друге, виправлене і доповнене. – К.: Урожай, 1965. – 877 с.
2. Головин Б.Н. Место терминологии в системе современных наук. //Сборник. О некоторых аспектах лингвистического и информационного изучения термина. –М., 1982.
3. Гомеопатия. Полная энциклопедия / Сост. А.Н.Алефиров. – СПб.: ИД “ВЕСЬ”, 2001. – 384 с.
4. Гродзинський Д.М. Чотиримовний словник назв рослин (українсько-російсько-англійський-латинський). – Київ: Фітоцентр, 2001. – 312 с.
5. Державна Фармакопея України / Державне підприємство „Науково-експериментальний фармакопейний центр”. – 1-е вид. – Харків: РІРЕГ, 2001. – 556 с.
6. Державний стандарт України. Елементи хімічні та речовини прості (ДСТУ 2439-94). – Київ, 1994г.
7. Иноземцев И.М., Сухар Н.Е. Азбука гомеопатии. – М.: ИНФРА, 1999. – 306 с.
8. Кейн Стивен. Гомеопатическая фармация. Введение и руководство. – М.: Гомеопатическая медицина, 2002. – 528 с.
9. Компедиум 2001/2002 – лекарственные препараты. / Под ред. В.Н.Коваленко, А.П.Викторова. – К.: МОРИОН, 2000. – 1456 с.
10. Лекарственные препараты Украины. В трёх томах. – Х.,: Прапор, 2000.
11. Машковский М.Д. Лекарственные средства: – М.: Медицина, 1985, Т1 – 624с.

- 12.Машковский М.Д. Лекарственные средства: – М.: Медицина, 1985, Т2 – 576с.
- 13.Международный кодекс ботанической номенклатуры. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1959.
- 14.Мусій Олег. Медичний словник лікарських рослин (російсько-латинський-український), додаток 2 до російсько-українського медичного словника з іншомовними назвами /3 т./, 4320 назв, К.: КЛТ, Фонд ГТ – 208 с. (625-832).
- 15.Определитель высших растений Украины / Под общей редакцией Ю.Н.Прокудина. – Киев: Наукова думка, 1987. – 546 с.
- 16.Російсько-український словник ботанічної термінології і номенклатури. / Під загальним редагуванням Д.К. Зерова. – Київ: Видавництво АН УРСР, 1962. – 340 с.
- 17.Симоненко Л.О. Формування української біологічної термінології. – Київ: Наукова думка, 1991. – 151 с.
- 18.Словарь полезных растений на двадцати европейских языках. / Под общей редакцией Л.Л.Балашова. – Москва: Наука, 1970. – 367 с.
- 19.Смик Г.К. Корисні та рідкісні рослини України. Словник-довідник народних назв. – К.: “Українська Радянська Енциклопедія” ім. Баждана, 1991. – 416 с.
- 20.Справочник Видаль. – М.: Астрафармсервис, 1998 – 1600с.
- 21.Справочник экстенпоральной рецептуры. Аллопатия и гомеопатия. / Под ред. акад. А.И.Тихонова. – К.: НПП “Морион ЛТД”, 1999, – 495с.
- 22.Шаповалова В.А., Даниленко В.С.,Шаповалов В.В., Бухтиарова Т.А. Лекарственные средства, отпускаемые без рецепта врача – Х., Торсинг, 1998.
- 23.Pharmindex. Лекарственные препараты./ Под ред. В.Н.Коваленко, А.П.Викторова. – К.: НПП “Морион ЛТД”, 1998. – 1144с.